

Φώτης Κόντογλου (Πάνος Ν. Αβραμόπουλος, M.Sc Δ/χος Μηχανικός Ε.Μ.Π.)

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Έζησε σαν ασκητής της ερήμου και αγριοπούλι, που περιδιάβαινε τις θάλασσες και τις εσχατιές του κόσμου, απαρνήθηκε με πείσμα το δυτικό πολιτισμό και τα αγαθά του, που πίστευε ότι αφιονίζουν την ψυχή του ανθρώπου και με ηθική δόνηση λάτρεψε το Βυζάντιο, θεωρώντας το ως τη μοναδική αληθινά ιστορική περίοδο πνευματικής και καλλιτεχνικής ακμής του ελληνισμού. Μετεωρίστηκε καλλιτεχνικά ανάμεσα στη ζωγραφική και ειδικότερα την αγιογραφία και τη συγγραφή, κληροδοτώντας και στα δυο αυτά πεδία καλλιτεχνικής δημιουργίας, έργα ασύγκριτου αισθητικού κάλλους. Ήταν ο ασκητής των γραμμάτων μας Φώτης Κόντογλου. Καίτοι εντάσσεται χρονολογικά στη γενιά του 1920, εν τούτοις στις πνευματικές αποσκευές του κουβαλάει επιμόνως το Βυζάντιο.

Ο Κόντογλου πίστευε ότι η αισθητική συμβαδίζει με την ηθική του ανθρώπου και πως καμιάς μορφή αληθινή τέχνη δεν είναι αποκομμένη με την ηθική του προαγωγή. Έλεγε χαρακτηριστικά «όποιος χωρίζει την καλοσύνη από την ομορφιά και νομίζει πως μπορεί να αδελφώσει το «ωραίο» με το σατανά, είναι για μένα ψυχή διαστρεμμένη. Πλανεμένοι είναι όσοι νομίζουνε πως η τέχνη, με το να λεπτύνει τον άνθρωπο «αισθητικά» τον κάνει καλύτερο, επειδή τάχα καλλιεργεί

μέσα του το πνευματικό μέρος του, γιατί καλλιεργεί μαζί του και τα εγωιστικά ένστικτά του». Ακόμα για τον ηθικό και πνευματικό αποπροσανατολισμό του δυτικότροπου καιρού μας έλεγε «Η εποχή μας δεν έχει δυνατή έκφραση, δηλαδή τέχνη, διότι δεν έχει πίστη». Στηλιτεύοντας την πνευματική περιθωριοποίηση του βυζαντίου στο όνομα της ανάδειξης του αρχαιοελληνικού πνεύματος, ως πεμπτουσίας της πνευματικής μας δημιουργίας έλεγε «Το Βυζάντιο στάθηκε για εμάς τους έλληνες, σαν κάποιος φτωχός και καταφρονεμένος συγγενής, που δεν τον καταδεχόμαστε μπροστά στον πλούσιο και ξακουσμένο παππού μας, τον αρχαίο έλληνα. Και αυτό γίνηκε από το ένα μέρος από τη ματαιοδοξία μας κι από το άλλο γιατί το Βυζάντιο, ήταν καταφρονεμένο κι αξιοκατηγορούμενο από τους σοφούς κ' ιστορικούς της Ευρώπης, που ήταν αφιονισμένοι από τη σαρκική εμορφιά κι από τη φανταχτερή λάμψη της αρχαίας Ελλάδας, τόσο ώστε να το θεωρούνε σαν την παρακμή του αρχαίου κόσμου.

Ο Κόντογλου απεχθανόταν σφόδρα κάθε στοιχείο αλκής του δυτικού πολιτισμού. Και η αποστροφή του αυτή έφθανε σε ακραία σημεία. Όπως σημειώνει ο Τάκης Παπατζώνης, με φανατισμό ανατολίτη πιστού και αδιαλλαξία που δεν συναντιέται ούτε στο Ισλάμ, καταδικάζει με λόγια φρίκη τ' αριστουργήματα του Μιχαήλ Άγγελου ή του Ραφαέλο, τη μουσική του Μπάχ. Με το ίδιο βυζαντινό ρίγος αποκηρύσσει και Όμηρο και τραγικούς και Προσωκρατικούς και Σωκράτη και Πλάτωνα και Πυθαγόρα, και τόσα κάλλη που μας πρόσφερε ο προχριστιανικός

κόσμος. Στην αντίθετη τώρα κατεύθυνση λάτρευε την παράδοσή μας και ιδιαίτερα τους πόνους και τους καημούς της Ρωμιοσύνης. Για τον Κόντογλου ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός παρότι του ήταν πλατιά γνωστός, ήταν ο κόσμος της ειδωλολατρίας και όχι ο χριστιανικός. Και για τον πνευματικό μας αναχωρητή ο χριστιανός περισσότερο από έλληνας είναι ρωμιός, με το ιδιαίτερο χρώμα όπως σημειώνει ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, που πήρε ο όρος μέσα στα πολλά και βασανισμένα χρόνια. Ο Κόντογλου έχει μέσα του ζωντανό πάντα το Ρωμιό και ιδιαίτερα το Ρωμιό της σκλαβιάς, αυτόν που με τη στέρησή του, με την αγωνία του, με την πίστη του, με το θάνατό του τέλος ετοιμάζει το καλύτερο αύριο. Ο Κόντογλου παρουσιάζει πολλές ηθικές και εκλεκτικιστικές συγγένειες σαν καλλιτέχνης με τον άγιο της ελληνικής λογοτεχνίας Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Ενώ όμως για τον Παπαδιαμάντη, ο θεός ήταν ο θεός της γραφής και της υμνολογίας, για τον Κόντογλου όπως επισημαίνει ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ήταν ο μυστικός και απέραντος θεός της ανατολής που συμμαζωνόταν όταν η ιστορική ανάγκη τον καλούσε, στ' απόκρημνα μοναστήρια της ερημιάς, στις ακροτοπιές και στις απύθμενες λαγκαδιές. Ένας θεός που κάτεχε ακηλίδωτη από τους διαλογισμούς του ανθρώπου τη μεγαλοσύνη του. Ο παντοκράτορας των βυζαντινών θόλων, ο σκυθρωπός και καταλαμπόμενος συνάμα από υπερκόσμιο φώς. Ο Παπαδιαμάντης κουβαλάει στα γραπτά του το θεό στα ειρηνεμένα χαμόσπιτα και στις ταπεινές εκκλησίες. Σε αντιδιαστολή με τον Κόντογλου που τον παρουσιάζει να τον συντροφεύει σε μακρινές οδοιπορίες, να παλεύει μαζί του με τα στοιχεία της δαρμένης θάλασσας και να συναναστρέφεται τους θαλασσόλυκους, τους ληστές και τους αγριανθρώπους των κειμένων του. Ο ασκητής Κόντογλου αποζητούσε την απλότητα έξω και πέρα από τις ανέσεις του σύγχρονου πολιτισμού. Μακριά από τα φθαρτά αγαθά του κόσμου μας. Ένα μοναχικό αγριοπούλι της μοναξιάς. Και ευχαριστούσε το θεό, που είχε βρει τη γαλήνη και την ψυχική του ηρεμία, μακριά από τον μολυσμένο αναπτυγμένο μας κόσμο. Έλεγε χαρακτηριστικά για αυτή την απομάκρυνση του «Ακούγω τι γίνεται στον κόσμο και λέω με το νού μου πως είναι τα συντέλεια. Τέτοιος κόσμος καλύτερα να λείπει. Οι ασθένειες, θα τον ξεκληρίσουνε. Η κακία πλήθυνε. Η καλοσύνη λιγόστεψε, σχεδόν χάθηκε. Η απλότητα έλειψε. Βασίλεψε ο διάβολος και η επιστήμη του Σύμπαν, που άκουσα να λένε οι κινέζοι, δηλαδή του οξαποδώ. Απ' όσο ξέρω ο αχάριστος άνθρωπος είναι από τους κακούς ο χειρότερος, βάλε κι απ' το φονιά ο χειρότερος. Ο σκύλος είναι καλύτερός του. Υπάρχει σκύλος που νάναι αχάριστος;». Ο Κόντογλου αγαπάει και πασχίζει στη ζωή του για τον απλό άνθρωπο. Αυτός είναι το κύριο ηθικό του αντικείμενο και τον εξάρει στα κείμενά του, με όλη τη δύναμη της ψυχής του. Και τον αναζητά σε κάθε του πνευματικό συναπάντημα. Σε όλες του εξάλλου τις περιπλανήσεις, στα σταυροδρόμια του κόσμου, δεν τον ενδιαφέρουν οι μεγαλουσιάνοι, οι μεθυσμένοι από αλαζονεία,

πλούτο και εξουσία. Οι αφίκοροι και διψασμένοι για να κατακτήσουν και να δυναστεύσουν όλο και περισσότερο. Αυτούς τους απεχθάνεται γιατί τους θεωρεί τους πραγματικά βάρβαρους του αιώνα, κολασμένους μέσα στην φθοροποιό ευημερία τους.

Αντικείμενό του είναι οι κουρασμένοι οδοιπόροι της ζωής. Οι αποσταγμένοι θαλασσινοί, που ηρεμούν αφού οργώσουν τις στεριές και τις θάλασσες του κόσμου. Και για να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στο άγος του άδικου πλούτου, θεωρεί τους ανθρωποφάγους ηθικά καλύτερους από τους εκμεταλλευτές του άδικου πλούτου. Η βιοτροπία και η φιλοσοφία της ζωής του Κόντογλου, θα μπορούσε με ενάργεια να εκφραστεί μέσα από μια θεώρησή του, στο χωρίο του «Ένα γράμμα» από το βιβλίο του «Βασάντα». Γράφει λοιπόν χαρακτηριστικά «Αν ζή κανένας, ζη με τα βιβλία, σαν δε ζή μέσα στη φύση. Μά μες στη φύση όπως ξέρεις, δεν μπορώ να ζήσω τώρα. Τ' άλλα τα σκατά : κοινωνία, πολιτική και τα τέτοια, είναι τόσο βρωμερά που 'ρχεται η μυρουδιά τους στα ρουθούνια σου». Ο Κόντογλου παρότι αγάπησε με θέρμη και ζέση ψυχής τους γνήσιους λαϊκούς ανθρώπους, δεν υπήρξε ποτέ του λαϊκιστής. Στην πραγματικότητα δεν συγκατατέθηκε ηθικά, ούτε με τους ακραία λαϊκούς ανθρώπους, ούτε με τους καθαρευουσιάνους, που τους θεωρ-ούσε κακαίσθητα δημιουργήματα του αρχαίου κόσμου. Μέσα του σ' όλη του τη ζωή κουβαλούσε τη φωνή και την κοινωνική κουλτούρα των απλών νοικοκυραίων της πατρίδας του της Σμύρνης. Ουσιαστικά ο Κόντογλου με την πνευματική του παρουσία και την ιδιότυπη κοινωνική του διαβίωση, πραγματοποίησε μια μεγάλη τομή στα κοινωνικά δρώμενα της μετά το ιστορικό ορόσημο της Μικρασιατικής καταστροφής Ελλάδας. Σηματοδοτεί έτσι την αναγκαία στροφή όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Ν. Γ. Πεντζίκης του

αστικού κόσμου, στην αναζήτηση και ανεύρεση του εαυτού του, μέσα από την θρησκευτική μας παράδο-ση. Δεν εκφράζει την εθιμική νοσταλγία του κατοίκου της υπαίθρου, που εγκαταστάθηκε σε πόλη, αλλά τους ξεριζωμένους στο μητρικό ελλαδικό σώμα, από τις πατρογονικές τους εστίες πρόσφυγες, που σαν πλήθος νεομαρτύρων της πίστης, δεν είχαν έξω από την εκκλησία, άλλο τρόπο να στηριχτούν και να ριζώσουν. Χαρακτηριστική ένδειξη αυτής της τάσης είναι η ανέγερση εκκλησιών σε φτωχούς συνοικι-σμούς, όπου τα πολιτικά φρονήματα των κατοίκων ήσαν κατά πλειοψηφία κομμουνιστικά.

Ο Κόντογλου ερχόμενος στην Ελλάδα σαν πρόσφυγας και προτού αποκηρύξει κάθε πνευματική και καλλι-τεχνική έκφραση του δυτικού πολιτισμού, είχε αναπτύξει συνεργασία με δυο πολυεδρικές φυσιογνωμίες της σύγχρονης ελληνικής τέχνης και των γραμμάτων μας. Αφενός μεν με τον κριτικό τέχνης Κωστή Μπα-στιά, αφετέρου δε με τον ζωγράφο Γιάννη Τσαρούχη. Ο Μπαστιάς ατιθάσευτη και πολυδύναμη καλλι-τεχνική φύση καθώς ήταν, δεν θα μπορούσε να συμπορευτεί με τον Κόντογλου που επέμενε σε όλο το φάσμα της τέχνης του, στην ασκητική προσήλωση στο ιδανικό της ορθοδοξίας. Ο Τσαρούχης από την άλλη διατηρούσε τα βυζαντινής προέλευσης αποτυπώματα του Κόντογλου, στο πολύπλαγκτο έργο του και τον τιμούσε μέχρι τον θάνατό του σαν δάσκαλό, χωρίς ωστόσο όμως να απαρνηθεί και τις μεγάλες καλλιτε-χνικές εκλάμψεις του δυτικού πολιτισμού και της δυτικής κουλτούρας. Αδιαμφισβήτητα ο Κόντογλου αυτός ο ιδιόμορφος αναχωρητής της ελληνικής τέχνης και των γραμμάτων μας, με την ξεχωριστή φυσιο-γνωμία του, αποτύπωσε αδρά τη σφραγίδα του στη σύγχρονη πνευματική μας δημιουργία. Ήταν ένας αληθινά μεγάλος της. Γεννήθηκε στο Αϊβαλί της Μικράς Ασίας το 1895 και απεβίωσε στην Αθήνα, το 1965.